

KÁNTÁS BALÁZS

Kivonulás létből és szövegből

Olvasói megjegyzések Nemes Nagy Ágnes utolsó verséhez

A távozó

Hogy visszanézett, nem volt arca már.

Hogy visszanézett.

Akikben itt lakott, a maszkok,
földdé mosódtak zöldek és a kékek,
szétkent kupacban arcok, homlokok,
hogy utoljára visszanézett.

S amikor hátat fordított,
két szárnya
röntgennel átvilágított
tüdőszárny, olyan ezüst –
és szét-szétnyílt – centiméteres
kis repülési szándék – s összezárult
kilélegezve.

És láttam én,
láttam akkor, hogy az enyém,
nem másé, sajna, az enyém,
két vállam közül távozott,
akár az átvilágított,
s a maszk nem takarta már, hogy visszanézett.

Nemes Nagy Ágnes legutolsó költői megszólalása ez, s úgy vélem, a szöveg mindenképpen magáért beszél. A költő *A távozó* címmel látta el 1990 elején írott művét, előrevetítve saját távozását, kivonulását a világból, csak úgy a létből, mint a költészetből.

A vers talán azért is megérdemel néhány mondatnyi elfogulatlan figyelmet, mert korántsem egyszerű halálversről van, melyben a költői beszélő számot vet addigi életével, majd önmagát a végre predesztinálja. Már a kötet első strófájában szembetűnő lehet a meghatározatlan alany, akinek *nem volt arca már, hogy visszanézett*. E körülhatárolhatatlan, távozófélben lévő entitás nem rendelkezik arccal, mikor végre távozik. Földdé mosódott minden arc, akikben a megnevezett létező valaha is *lakott* – a vonások semmivé foszlanak, de legalábbis homályba vesznek. A *távozó* még utoljára visszanéz, miként a költő elbeszéli, ám már csak az elmosódott, szétkenődött arcok személytelen, névtelen kupacát láthatja.

A második strófa valamennyire konkretizálja, jobban körülhatárolja a távozóként aposztrofált létezőt. Hátat fordít, majd röntgen világítja át – a tüdőröntgen-felvételen a két tüdőlebeny két szárnyként lebeg a síkban. Majd szétnyílik valamiféle *centiméteres kis repülési szándék*, majd a röntgennel átvilágított tüdő kilégzéskor összezárul. A távozó talán metonimikus kapcsolatban áll magával a tüdővel, ezáltal pedig magával a lélegzés (alkotás, költői és emberi létezés?) folyamatával is.

A harmadik, záró strófában a költői beszélő a ráébredés pillanatát örökíti meg. Ami, aki távozott, onnét és akkor, minden kétséget kizáróan az *övé* volt, tehát metonimikus kapcsolatban állt, adott esetben szimbiózisban létezett magával a költővel. Nemes Nagy beszélője a *sajna* szót használja a rádöbbenés pillanatának leírásakor, ily módon a távozó entitást mintha negatív konnotációkkal ruházná fel. A költő *két válla közül*, a tüdőből (?) távozik, amit a költemény nem nevez meg konkrétan, s a távozás e pillanata talán olyan, mintha magának a költői beszélőnek szárnya kelne. A távozó úgy távozik, *akár az átvilágított*, tehát a tüdő, s ami fontos, nem takarja többé maszk. A maszk hiánya egyfajta kiteljesedésre, megmutakozásra, autenticitásra utal – a távozó a távozás gesztusa által nyeri el valódi formáját, mutatja meg önmagát immár mindenfajta álca nélkül.

S itt, a vers végén, a szöveg univerzumából kilépve merül fel az olvasóban a végső kérdés: mi is az, ki is az voltaképpen, amit /akit a költő nemes és burkolt egyszerűséggel *a távozó* megnevezéssel illet? A költemény három strófája úgy viselkedik, mint három stáció – három különböző állapotban jeleníti meg a megnevezett, ugyanakkor meg nem nevezett létezőt, illetve a szimbolikus távozás történetét. Mint minden versszöveg, nyilvánvalóan A *távozó* sem egyértelműen beszél olvasójához, hiszen éppen a kétértelműségek, a homályban hagyott részletek azok, melyek a vers poétikai erejét kölcsönzik.

Annyi már első olvasásra világossá válhat előttünk, hogy a nemes egyszerűséggel csupán *távozonak* aposztrofált entitás metonimikus kapcsolatban áll a költői perszónával, gyakorlatilag azáltal tesz szert önálló létezésre, hogy kiválik a beszélőből, illetve *távozik*

belőle. A távozás, a kilépés gesztusa által, mikor a *távozó* visszapillant, levetközi magáról az azonosításra szolgáló arcot, mely tulajdonképpen csupán maszk, felszíni látszat volt. A valódi, kiteljesedett létállapotban a létezőnek már nincs szüksége többé *arcra* vagy más evilági, emberi attribútumokra. Szárnyakat bont, megindul a transzcendens, az emberen túli felé, s innét néz vissza mindarra, amit bizonyára végérvényesen maga mögött hagyott.

Kézenfekvő felvetés lehet, hogy itt tulajdonképpen a lélekről van szó. A lélekről, mely mint afféle lélekmadár, elhagyja a testet, s bár még egyszer utoljára visszapillant mindarra, ami valaha volt, amihez valaha tartozott, véglegesen távozik a világból. A szárny motívuma, a *repülési szándék*, a beszélő *két válla közül* való távozás is utalhat többek között erre, ám itt semmiképpen sem valamiféle szokványos, mondhatni banális lélektávozásról van szó. A lélek nem egyszerűen elhagyja a testet, mely a távozás után halottként, porhüvelyként marad vissza. Itt azzal a paradoxonnal van dolgunk, hogy a költő még a tüdő röntgenképén keresztül látja azt, ami mindenképpen, akár pozitív, akár negatív konnotációkat társít hozzá, az *övé*, hozzá tartozik, ám mégis *belőle* távozik.

A tüdőröntgen talán rákos daganatot, végérvényesen visszavonhatatlan elváltozást mutat, mely a halál, az életből való távozás előjele. Talán merész gesztus egy ennyire konkrét olvasat feltételezése, ám ha figyelmesen olvassuk a költemény utolsó strófáját, a költői beszélő rádöbbenése, mely szerint a *távozó* visszavonhatatlanul hozzátartozik, szinte egyértelműen negatív jelentést hordoz. *Ami* a költői beszélőé, visszavonhatatlanul hozzá tartozik, vele egybeforrt, mintha maga a sorsa lenne a testébe íródva. A végzetes betegség röntgenképen látható jele és a lélek, a távozó szellemi entitás mintha egy és ugyanaz volna. A tüdő belsejében látható szárnyak minden bizonnyal úgy értelmezhetők, mint hiátusok, gyanús foltok, a múlás előjelei, melyek a röntgenképről s valós helyükről végérvényesen kitörölhetetlenek. A költő talán önmaga felett is ítéletet mond, mikor felismeri, hogy a *távozó* létező végérvényesen, visszavonhatatlanul *hozzátartozik*.

Paradox jelenség ugyanakkor, hogy mikor a meg nem nevezett entitás, adott esetben a lélek távozik a költői beszélőből, ő maga még él, hiszen hangsúlyozottan múlt időben beszél el a történeteket. Nem lehet tehát a *távozó* a szó hagyományos, keresztény teológiai értelmében pusztán a lélek, mely a testet elhagyva megtér a túlvilágra. Bár a *távozó* egyértelműen metonimikus kapcsolatban van a beszélővel, még nem közvetlenül okozza, talán csak előre vetíti annak halálát. Lehetetlen volna, hogy valaki voltaképpen a saját halálát beszélje el, habár költői keretek között adott esetben még ez is lehetne egy adott olvasási lehetőség. Itt viszont a költői beszélő még minden bizonnyal a realitás, a materiális keretei között létezik, mikor a vers által megszólal és elbeszéli, miként távozott belőle a megnevezetlen entitás.

Talán azt mondhatjuk, ami végérvényesen távozik a költő testéből, s egyúttal életéből, az lelkének, személyének egy darabja, melynek távozása által kevesebb lesz, s voltaképpen belép az elmúlás előszobájába. Ugyan enigmatikus módon azonosíthatónak látszik a *távozó* és a röntgenkép betegsége utaló jelei, ezáltal pedig gondolhatunk műtetre, erőszakos beavatkozásra, a *távozó* mesterséges eltávolítására, ám mégis olybá tűnik, a költői beszélő testének / lelkének egy darabja az, amely antropomorfizálva, önként *távozik* a testből, a szubjektumból, magából a létből.

Egy másik, ugyanakkor az előbbiekhöz szorosan kapcsolódó olvasási lehetőség, mely szerint a *távozó* nem más, mint a remény, a véglegesen eltűnő remény allegóriája. A költői beszélőből véglegesen távozik a pozitív változásba vetett remény is – a röntgenképen feltűnő jelek által immár bizonyára tudja, hogy sorsa immár megpecsételődő, s idővel önmaga is *távozni* lesz kénytelen. Távozni, a létből és a költészetből egyaránt. Ami még a *távozó* után a költői beszélőből megmarad, már csonka, egy részét elvesztett létező. A lényeg éppen az eltávozó, arcát levetköző és még utoljára visszanéző létező és a megszólaló szubjektum metonimikus kapcsolatában rejlik. Azáltal, hogy a beszélő egy része távozik, legyen az lényének akár pozitív, akár negatív darabja, a szubjektum integritása visszavonhatatlanul megbomlik, sérül, s közelebb kerül a végleges megsemmisüléshez. Talán felesleges is test és lélek metafizikai szétválasztása. Amennyiben a lélek egy része távozik a testből, úgy a test is kétségtelenül megnyomorodik. A kivonuló entitás talán egyszerre azonos a lélek egy részével és a reménnyel, voltaképpen minden pozitív attribútummal, mely még célt, értelmet adott a költő létezésének.

Mint említettük, Nemes Nagy költői beszélője a vele metonimikus kapcsolatban lévő létező távozásával voltaképpen saját távozását is megelőlegezi. Nem elfelejtendő, hogy ezek a költő utolsó rögzített, hátrahagyott szavai – az utolsó nyelvi megnyilatkozás, melyet költőként, a nyelvet művészi módon használó szubjektumként tett. A költő nem csupán a materiális létezés keretei közötti kivonulását előlegezi meg, de voltaképpen a nyelv közegeből, autonóm világából való kivonulását is. A metonimikus kapcsolat itt megint csak nagy hangsúlyt kap. Azáltal, hogy a költői beszélő beszámol arról, hogy énjének, lelkének egy darabja lélekmadárként távozott belőle, talán nem csupán előre vetíti a saját elmúlását mind konkrét, mind pedig metaforikus, költői-nyelvi értelemben. Hiszen ha belegondolunk, e vers szövege tartalmazza a költő utolsó ismert, rögzített, költészetként megszólaló szavait.

A vers által, a *távozó* kivonulásának lírai elbeszélése által, majd a vers befejezése, a végleges elhallgatás révén a költő végül is a saját materiális és szövegbéli létét is felszámolja. Paradox módon a kivonulás, a távozás, a beszélővel metonimikus, tehát tőle lényegében

elválaszthatatlan *távozó* után menetel egy térben és időben történik az elbeszélés idejéhez képest múlt idejű lírai események elbeszélésével. A beszélő szubjektum pont az által számolja fel önmagát és vonul ki a szövegből és a létből egyaránt, inicializálja saját költői halálát, hogy elbeszéli a történeteket, majd végérvényesen elhallgat. Hiszen egy költői szubjektum csupán addig létezik, amíg *beszél*, s ha többé nem beszél, az voltaképpen egyenlő a saját világából történő kivonulással, tehát magával az elmúlással, a halállal. A fizikális halál pillanata talán nem egészen esik egybe a lírai értelemben vett halállal – miként Nemes Nagy Ágnes életrajzi eseményeiből ezt tudhatjuk is –, ám egy versszöveget olvasva elsősorban a költői, nyelvi értelemben vett elhallgatás, halál az, amely először eszünkbe juthat.

Éppen ez a fajta nyelvi értelemben vett elhallgatás, önfelszámolás és halál az, amely megítélésem szerint többé teszi a szöveget egyszerű halálversnél. Nemes Nagy Ágnes e költeménye mesterien egyesíti, rántja egybe az elbeszélt távozás első olvasásra múltbéli idősíkját, valamint a költői elbeszélés jelenbéli idejét, illetve az elbeszélés és az önfelszámolás, azaz távozás, kivonulás gesztusát. *A távozó* ritka lírai beszédmódban megszólaló, ugyanakkor méltó befejező megnyilatkozása egy lírai életműnek, s bár utána csak a költői csend következik, a szöveget újra és újra elolvasva talán egyre tisztában hallhatjuk meg a költő utolsó szavait.

